

References

1. Apalkova V. V. Kontsepsiia rozvytku tsyfrovoy ekonomiky v Yevrosoiuzi ta perspektyvy Ukrainy / V. V. Apalkova // Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Menedzhment innovatsii. – # 23. – 2015. – s. 9-18.
2. Hurevych R. S. Informatsiini tekhnolohii navchannia: innovatsiinyi pidkhid : navchalnyi posibnyk / R. S. Hurevych, M. Yu. Kademiia, L. S. Shevchenko ; za red. R. S. Hurevycha. – Vinnytsia : TOV firma «Planer», 2012. – 348 s.
3. Bykov V. Yu. Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity : monohrafiia / V. Yu. Bykov. – Kyiv : Atika, 2008. – 684 s.
4. Kademiia M. Yu. Vykorystannia tekhnolohii zmishanoho navchannia dlia realizatsii dualnoi modeli profesiinoi pidhotovky kadriv / M. Yu. Kademiia, V. M. Kobysia, A. P. Kobysia. – Vinnytsia: Mizhnarodna nauko-vo-praktychna internet-konferentsiia, 2018. – S. 94-100.
5. Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy : [hol. red. V. H. Kremen] . – Kyiv : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
6. Bergmann, Y. Flip Your Tclassroom: Reach Every Student in Every Tclassroom Every Day [Elektronnyi resurs] / Y. Bergmann, A. Sams // ISTE. – Mode of access: <http://www.iste.org/store/product?ID=2285/>. – Date of access: 01.04.2015.
7. Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [<https://utsti.org.ua/uploads/files/58e78ee3ts3922.pdf>].

УДК 373/3/5(477)

DOI 10.31652/2415-7872-2020-63-26-30

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В СИСТЕМІ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Н. Ю. Рудницька, orcid.org/0000-0002-2377-9251

Т. С. Гужанова, orcid.org/0000-0003-2666-8554

У статті обґрунтовано роль проблемного навчання в підвищенні рівня розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів. Конкретизуються методичні прийоми, які використовуються вчителем для створення проблемних ситуацій. Описано основні напрями, за якими відбувається формування дослідницьких умінь учнів. Визначено критерії та показники розвитку пізнавальної самостійності учнів початкової школи у системі проблемного навчання. Проаналізовано результати дослідження рівня розвитку пізнавальної самостійності учнів 3 класу. Здійснена спроба розробити та впровадити технологію розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів у системі проблемного навчання, яка, на думку авторів, буде ефективною і доцільною для впровадження в навчальний процес Нової української школи.

Ключові слова: *пізнавальна самостійність, проблемне навчання, Нова українська школа, дослідницькі уміння, технологія розвитку пізнавальної самостійності.*

DEVELOPMENT OF THE COGNITIVE INDEPENDENCE OF THE ELEMENTARY SCHOOL CHILDREN BY MEANS OF THE PROBLEM-BASED LEARNING IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF A NEW UKRAINIAN SCHOOL

N. Rudnitskaya, T. Guzhanova

The article explains the role of the problem-based learning in improving the development level of the cognitive independence of the elementary school children. It proves that the elementary school has the most favorable conditions for the introduction of the elements of the research training. It is revealed that the prerequisite for the realization of intellectual and creative abilities of each child is a detailed study of the effectiveness of the development of cognitive independence of elementary school children due to the introduction of elements of the problem-based learning. Specific methods used by a teacher to create problem-based situations are specified. The basic directions in which the formation of the research skills in the elementary school children is conducted are described. It has been determined that educational and the research activities make it possible to turn the learning process into a self-study and stimulate the child's self-development. Forms of educational activity of the elementary school children are highlighted, which stimulates the development of all kinds of cognitive motives, activates the goal-setting processes when children are not afraid to set a goal on their own and know how to achieve it. Testing of elementary school children according to the method of B.K. Pashnev by the students of the Pedagogy Research Institute of Ivan Franko State University of the specialty "Elementary Education" during pedagogical practice in order to determine the development level of cognitive independence of the elementary school children in traditional education is analyzed. The criteria for the development of cognitive independence of the elementary school children in the system of problem education: the presence of cognitive interest, initiative, intellectual activity and independence. Accordingly, the indicators were developed at three levels: high, medium and low. The results of the study of the cognitive development level of the elementary school children in traditional education among the 3d grade pupils are analyzed. An attempt has been made to develop and implement

a technology for the development of cognitive independence of the elementary school children in the problem-based education system, which, in the authors' opinion, will be effective and appropriate for introduction into the educational process of the New Ukrainian School.

Keywords: *cognitive autonomy, problematic learning, New Ukrainian school, research skills, technology of development of cognitive autonomy.*

В умовах становлення сучасної початкової школи досить велика увага приділяється впровадженню елементів проблемного навчання. Це пов'язано з тим, що кожна дитина молодшого шкільного віку має біологічно обумовлену потребу дослідницького пошуку. Дослідницька активність – це природний стан молодшого школяра. Адже діти в цьому віці прагнуть нових вражень, спостережень, експериментів, вони допитливі та зацікавлені оточуючим світом. Тому саме в початковій школі існують найбільш сприятливі умови для впровадження елементів дослідницького навчання. У Державному стандарті початкової освіти вказується, що метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості [1, с. 92].

Застосування проблемного методу навчання дуже тісно пов'язане з використанням дослідницької діяльності. Вирішуючи поставлену перед нею проблему, намагаючись знайти найбільш оптимальні способи розв'язання проблемної ситуації, дитина діє як дослідник. Вона йде шляхом спроб і помилок, мобілізує свої інтелектуальні та творчі ресурси, але найголовніше те, що саме тоді школяр виступає активним учасником процесу навчання, пізнавальна діяльність захоплює його, він сам прагне досягти результату. Таким чином, навчальний матеріал засвоюється учнем на досить високому рівні, тому що це вже не просто інформація, яку необхідно вивчити, а особистісно значимі, здобуті самостійно результати пошукової роботи.

Питаннями впровадження проблемного навчання займалися психологи Д. Богоявленський, А. Брушлінський, Д. Вількеєв, О. Матюшкін, Н. Менчинська, С. Рубінштейн та ін., а також педагоги І. Лернер, Т. Кудрявцев, М. Махмутов, М. Скаткін та ін. Вони обґрунтували сутність проблемного навчання як організації навчально-пізнавальної діяльності школярів, що полягає у створенні, формулюванні та розв'язанні пізнавальних суперечностей, тобто проблемних ситуацій.

Проблема розвитку пізнавальної самостійності та активності учнів шляхом використання елементів проблемного навчання знайшла відображення у працях видатних педагогів: Я. Коменського, Й. Песталоцці, Ф. Дістерверга, К. Ушинського, В. Сухомлинського. Серед вітчизняних вчених це питання досліджували: П. Алексюк, І. Льницька, Г. Ксензова, В. Кудрявцев, І. Лернер, В. Максимова, Р. Малафєєв, А. Матюшкін, М. Махмутов, В. Оконь, Н. Савіна, М. Скаткін та інші.

Водночас проблеми розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, а також застосування проблемного методу навчання на уроках і досі залишаються актуальними як для науковців, так і для вчителів-практиків. Детальне вивчення питання ефективності розвитку пізнавальної самостійності учнів початкової школи за допомогою впровадження елементів проблемного навчання є дуже важливим резервом для підвищення успішності та результативності навчально-виховного процесу, необхідною умовою для реалізації інтелектуальних можливостей і творчих здібностей кожної дитини.

Мета статті – обґрунтування ролі проблемного навчання у підвищенні рівня розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів.

Питання проблемного навчання стало актуальним в 20-30-х роках у радянській та зарубіжній школі. Проблемне навчання базується на теоретичних положеннях американського філософа, психолога і педагога Дж. Дьюї. Фундаментальні роботи, присвячені теорії і практиці проблемного навчання з'явилися наприкінці 60-х – початку 70-х рр. ХХ століття. Великий унесок у розробку технології проблемного навчання здійснили вчені Т. Кудрявцев, А. Матюшкін, М. Махмутов, В. Оконь та ін. Поява цієї технології передбачала усунення недоліків традиційного навчання. Під час проблемного навчання вчитель не повідомляє знання в готовому вигляді, а ставить перед учнями завдання (проблему), зацікавлює їх, викликає в них бажання знайти спосіб її розв'язання.

До методичних прийомів, які використовує вчитель для створення проблемних ситуацій можна віднести такі:

- учитель підводить учнів до суперечності й пропонує їм самостійно знайти спосіб її вирішення;
- зіштовхує протиріччя практичної діяльності;
- викладає різні точки зору з одного й того ж питання;
- спонукає учнів порівнювати, узагальнювати, висновкувати з ситуацій, співставляти факти;
- ставить конкретні запитання (на узагальнення, обґрунтування, конкретизацію, логіку мислення);
- визначає проблемні теоретичні і практичні завдання (наприклад, частково-пошукові або дослідницькі);

• ставить дослідницькі завдання (наприклад, з недостатніми або надлишковими даними, з суперечливими даними, свідомо допускаючи помилки тощо) [2, с. 24].

Дослідження – це один із видів пізнавальної діяльності, що передбачає пошук нових, невідомих раніше знань. Дослідницьке навчання формує в школярів здатність самостійно і творчо опанувати не лише нові знання, а й нові способи діяльності в різних сферах суспільного життя.

Дослідницький метод навчання – це організація пошукової пізнавальної діяльності школярів шляхом постановки вчителем пізнавальних і практичних завдань, що потребують самостійного і творчого підходу до їх розв'язання. Використовуючи цей метод, педагог залучає дітей до самостійних і безпосередніх спостережень, на основі яких учні встановлюють зв'язки предметів і явищ дійсності, роблять висновки, помічають закономірності.

Виконання дослідницьких робіт, порівняно з іншими формами навчальної діяльності, дозволяє найбільш ефективно й поступово здійснити перехід від традиційного підходу в навчанні до нового, продуктивного навчання. За допомогою використання дослідницького підходу в навчальному процесі можна розвинути такі універсальні здібності й компетентності учнів: здатність до самонавчання; навички орієнтування в інформаційних потоках; уміння визначати, розуміти й розв'язувати проблему.

Усе це є проявом високого рівня пізнавальної самостійності школярів, адже лише та дитина, котра має бажання навчатися та знає, як це потрібно робити, котра може самостійно вирішувати пізнавальні завдання, може добитися вагомих результатів у процесі навчання. Орієнтація ж на дослідницьку діяльність є інноваційним підходом до навчального процесу. Мета такого навчання – це розвиток в учнів можливості опанувати новий досвід.

Молодші школярі мають вікову потребу в пошуковій активності. Тому важливим завданням вчителя є створення умов для її реалізації. Основу дослідницької діяльності складають:

- розвиток пізнавальних умінь і навичок учнів;
- уміння орієнтуватися в інформаційному просторі;
- уміння самостійно конструювати власні знання;
- уміння інтегрувати знання з різних галузей наук;
- уміння критично мислити.

Для того, щоб учні початкової школи мали змогу успішно оволодіти дослідницькою діяльністю, необхідно створити сприятливі умови для формування в них дослідницьких умінь. Це можливо тоді, коли вчитель:

- залучає дітей до самостійного розв'язання навчальних завдань і допомагає відчувати задоволення від дослідницької діяльності;
- цілеспрямовано розвиває мислення, інтелектуальні вміння, власне критичне мислення;
- створює умови для розвитку творчої особистості, її самовизначення та самореалізації, а також успішної соціалізації.

Отже, достатній рівень сформованості в дітей дослідницьких умінь є надзвичайно важливим чинником можливості використання проблемного методу навчання в початковій школі, а також вагомим фактором розвитку пізнавальної самостійності та активності молодших школярів. Формування дослідницьких умінь може відбуватися за такими напрямками:

- уміння усвідомлювати проблему. Не можна вимагати від дитини, щоб вона чітко сформулювала проблему ще на самому початку дослідження. Саме формулювання проблеми часто виникає вже тоді, коли її розв'язано. Не потрібно вимагати також ясного формулювання проблеми, чіткого визначення мети. Досить її загальної приблизної характеристики;
- уміння ставити питання. У процесі дослідження запитання відіграє ключову роль, адже воно спрямовує мислення школяра на пошук відповіді, викликаючи, отже, потребу в пізнанні;
- уміння висувати гіпотези. Гіпотеза – це припущення, котре не доведене логічно та не підтверджене досвідом;
- уміння давати визначення понять. Визначити поняття – вказати його значення, виявити характерні ознаки з метою уточнення змісту;
- уміння класифікувати. Класифікація – це операція розділення понять на групи за певними ознаками;
- уміння спостерігати. Спостереження – це цілеспрямоване сприйняття об'єкта чи явища;
- уміння й навички проведення експерименту. Експеримент – це дослідницький метод, що полягає у здійсненні практичних дій з метою перевірки та порівняння;
- уміння висловлювати судження й робити висновки. Судження – висловлювання про предмети чи явища, котре включає твердження чи заперечення будь-чого;
- уміння працювати з текстом та книгою.

Навчально-дослідницька діяльність дозволяє перетворити процес навчання в самонавчання, стимулює саморозвиток дитини. Вона відіграє значну роль у розвитку пізнавальної активності молодших школярів, а також має безпосередній вплив на такі показники розумової діяльності, як уміння:

- класифікувати;
- узагальнювати;
- знаходити всі можливі варіанти розв'язання завдання;
- складати план власних дій щодо виконання певної роботи;
- розглядати об'єкт з різних точок зору;
- порівнювати;
- ставити перед собою конкретні завдання;
- здійснювати самоконтроль.

Дослідницька діяльність допомагає дитині навчитися робити відкриття і отримувати задоволення від процесу пізнання [3, с. 25-26].

Проблемне навчання супроводжується ситуаціями вільного вибору завдань, атмосферою дискусій, що підвищує мотивацію престижності навчання, мотивацію прагнення до компетентності. Керуючись поставленою метою, діти на деяких етапах самостійно планують хід роботи, добирають матеріал для спостережень, дослідів, висловлюють припущення, фіксують результати дослідів, роблять замальовки, висновки, доводять [4, с. 316].

Перераховані вище форми навчальної діяльності стимулюють розвиток усіх видів пізнавальних мотивів, викликають різні позитивні емоції від нових, «доросліших» форм праці, від нових типів взаємин із учителем, створюють атмосферу невимушеності й розкнутості школярів, активізують процеси цілепокладання, коли діти не бояться ставити мету самостійно і знають, як досягати її.

З метою визначення рівня розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів за традиційного навчання, тобто перед активним впровадженням елементів проблемного навчання на уроках, студентами ННІ педагогіки ЖДУ імені Івана Франка спеціальності «Початкова освіта» під час педагогічної практики було проведено тестування дітей за методикою Б. К. Пашнева. Дослідження здійснювалося на базі Житомирського навчально-виховного комплексу № 65 «Родина», участь в ньому взяло 30 учнів 3 класу віком 9 років. Діти, котрі проходили тестування, обиралися випадковим чином, тобто вони мають різний рівень навчальних досягнень, інтелектуальної активності, самостійності, ініціативності, різні пізнавальні інтереси. Отже, можемо говорити про те, що результати тестування є достовірними і відображають реальну картину рівня розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів серед учнів конкретного класу.

Опитувальник Б. К. Пашнева дозволяє визначити рівень пізнавальної активності й самостійності учня і порівняти його з нормативними показниками для різних вікових груп. Пізнавальна та розумова активність і самостійність лежать в основі будь-якої навчальної діяльності школяра на всіх вікових етапах його розвитку. Пізнавальна самостійність — це міра розумового зусилля, що спрямована на задоволення пізнавального інтересу, й містить у собі: швидкість психічних процесів; легкість пробудження активності; розумову напруженість; потребу в розумових зусиллях і враженнях; наполегливість у засвоєнні нового матеріалу і низку інших показників.

Після проведення теоретичного аналізу проблеми було визначено критерії розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів у системі проблемного навчання: наявність пізнавального інтересу, ініціативність, інтелектуальна активність та самостійність. Відповідно до них були розроблені показники за трьома рівнями: високим, середнім і низьким. Проаналізувавши результати дослідження рівня розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів за традиційного навчання серед учнів 3 класу, визначилося, що 13 % (4 дитини) мають низький рівень пізнавальної самостійності (репродуктивна); 53 % (16 дітей) – середній рівень (пошуково-виконавча); 34 % (10 учнів) – високий рівень (творча). Таким чином проведене дослідження дало змогу практично підтвердити наявність трьох рівнів пізнавальної самостійності молодших школярів. Узагальнивши отримані дані, зроблено висновок, що розвиток пізнавальної самостійності дітей молодшого шкільного віку за традиційного навчання є недостатнім. На нашу думку, однією із причин цього може бути відсутність впровадження елементів проблемного навчання на уроках. З цією метою студентами була здійснена спроба розробити та впровадити технологію розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів у системі проблемного навчання. Загальною метою навчання за цією технологією є формування активної, творчої особистості, котра прагне постійно розширювати та поповнювати свої знання, вміє організовувати власну навчально-пізнавальну діяльність, не боїться труднощів та помилок. Запропонована технологія розвитку пізнавальної активності молодших школярів у контексті проблемного навчання ґрунтується на таких головних засадах: створенні пошуково-дослідницьких груп з учнів із приблизно однаковим рівнем навчальних можливостей для спільної роботи над розв'язанням проблемних завдань; диференціації навчання за рівнем знань школярів; забезпеченні

найбільш сприятливих умов для навчання кожної дитини, розвитку її здібностей, нахилів; формуванні пізнавального інтересу учнів, розширенні їх кругозору; усвідомленні практичної значущості знань, які діти засвоюють. Розроблена технологія розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів у системі проблемного навчання є поєднанням дослідницької діяльності, групової роботи, диференціації навчання та особистісно орієнтованого підходу. На нашу думку, така технологія буде ефективною й доцільною для впровадження в навчальний процес Нової української школи. Адже вона ґрунтується на тих засадах, котрі є актуальними для сучасної освіти.

Зрозуміло, що для апробації технології розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів у системі проблемного навчання необхідна достатня кількість часу й відповідна організація навчального процесу. Проте вже після впровадження у практику деяких її елементів можна було помітити, що в дітей значно підвищився рівень пізнавальної самостійності. Вони стали більш уважними, зосередженими, з'явився інтерес до навчання. Школярі не боялися братися за складні, нестандартні завдання, висловлювати свої думки, навіть якщо невпевнені в їхній правильності. Зріс рівень самостійності під час виконання навчальних завдань. Це дає змогу говорити про ефективність такої технології.

Проте вивчення проблеми розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів не вичерпується результатами нашого дослідження. Детального опрацювання потребують питання, що стосуються розвитку пізнавальної самостійності через впровадження інтерактивних технологій, проведення інтегрованих занять, формування мотивації до самостійної пізнавальної діяльності учнів тощо.

Отже, навчання і виховання ґрунтується на активній позиції учнів, їхній пізнавальній активності й самостійності. Актуальним сьогодні в умовах становлення Нової української школи є впровадження в навчальний процес таких засобів активізації, як система пізнавальних і творчих завдань, застосування різних прийомів співробітництва й навчального діалогу, групової та індивідуальної роботи, що сприяє зміцненню інтересів дітей.

Проблемне навчання пробуджує інтерес до засвоєння нових знань, бажання навчатися, а це, в свою чергу, є показником розвиненої пізнавальної самостійності учнів початкової школи.

Література

1. Державний стандарт початкової освіти / Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 класи. – Київ : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. – 240 с.
2. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор – укладач Н.П. Наволокова – 2-ге вид. Харків : Вид. група «Основа», 2012. – 176 с.
3. Коломієць М. В. Навчально-дослідницька діяльність дітей молодшого шкільного віку / М. В. Коломієць // Завучу. Усе для роботи. – 2015. – № 9-10 (153-154). – С. 25-29.
4. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник / О. Я. Савченко – Київ : Грамота, 2012. – 504 с.

References

1. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity / Typovi osvichni prohramy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity: 1-2 klasy. – Kyiv : TD «OSVITA-TsENTR+», 2018. – 240 s.
2. Entsyklopediia pedahohichnykh tekhnolohii ta innovatsii / Avtor – ukkladach N.P. Navolokova – 2-he vyd. Kharkiv : Vyd. hrupa «Osnova», 2012. – 176 s.
3. Kolomiiets M. V. Navchalno-doslidnytska diialnist ditei molodshoho shkylnoho viku / M. V. Kolomiiets // Zavuchu. Use dlia roboty. – 2015. – # 9-10 (153-154). – S. 25-29.
4. Savchenko O.Ya. Dydaktyka pochatkovoї shkoly: pidruchnyk / O. Ya. Savchenko – Kyiv : Hramota, 2012. – 504 s.

УДК 373.5.016:811.111]:502/504

DOI 10.31652/2415-7872-2020-63-30-37

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ «ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК» У ПІДРУЧНИКУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 8 КЛАСУ

Н. Д. Соловйова, orcid.org/0000-0002-2897-550X

Статтю присвячено практичним аспектам реалізації інтегрованої змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» на уроках англійської мови в закладах загальної середньої освіти у 8 класі. Зазначено, що вміння окресленої змістової лінії традиційно розвиваються під час розвитку комунікативної компетентності в межах тем ситуативної комунікації, пов'язаних зі змістовою лінією, також мають свій ситуаційний потенціал і можуть